

Bepillantás a várpalotai szénbányászat történetébe és a hagyományok jelenkori ápolásába

„... a bányászat kérdésében az emberek között a vélemények mindig erősen eltérők,
és egyesek szenvedélyesen hangoztatják nagy jelentőségét,
mások viszont annál keményebben szidalmazzák.”¹

Várpalotai vagyok. Hét évtizede élek ebben a kisvárosban. Apám bányász volt. Közvetlen közelről átélhettem, milyen viszonyok között élnek, akik a bánya mélyén töltik napjaik jelentős részét. Úgy tűnik, a gyökerek, melyeket magam is eresztettem, igen mélyre hatoltak. Ez indokolta elsősorban témaválasztásomat.

Már 1876 előtt is tudták a palotaiak, hogy szén fekszik a település határában. Azonban a gondot az okozta, hogy lehetséges-e nagyobb és összefüggő tömböt találni, amely az itt élőket bizakodóvá teheti.

Sztáray gróf kastélyparkjának keleti oldalán, a mai Nepomuki Szent János Katolikus Iskola közelében letek rá először erre az ásványkincsre. A valószínűsíthető szénmező fekvésének pontosabb meghatározására a földbirtokos Sztáray a kiváló tudóst, Hantken Miksa geológust, paleontológust, egyetemi tanárt is felkérte, aki erről, a helyszínt felkeresve – az 1887-ben készült tanulmányában – számolt be. A szénlelés helyének fontosságát Singer Ábrahám, Várpalota főrabijja is méltatta *Palota város története* című tanulmányában. Fallér Jenő bányamérnök, helytörténet-kutató is behatóan foglalkozott a témával.²

A várpalotai szénmedencében az egymást követő bányászgenerációk – időnként az életüket is veszélyeztetve – a természeti erőkkel folytatott küzdelmükben 120 éven át sikeresen helytálltak. Az itteni bányászkodás színvonala hazai viszonylatban mindig az élvonalhoz tartozott.³ Hazánkban és határainkon túl is „számos technikai újdonsággal öregbítették a magyar bányászok szakmai tekintélyét”.⁴ 1903-ban brikettgyárat építettek, majd 1928-ban az ország első ahidráló művét és 1938-ban az ország első szkip-aknáját állították üzembe. „Új fejtésmódot vezettek be, a szintes omlasztásos kamrapillér fejtést.”⁵ Az új technológia Korompay Lajos bányáigazgató nevéhez köthető. A vágathajtást Schmidt-féle „művájárral” végezték. „A várpalotai vájáriskolát dr. Kiss László bányatanácsos kezdeményezésére hívták életre 1935-ben, két évvel a vonatkozó törvényerejű rendelet megjelenése előtt, mely kötelezővé tette a vájárokutatást”, általa 1935. XII. 1-jén 28 segédvájár képesítést nyert és vehette át vájárbizonyítványát Albert Ferenc bányahatósági főtanácsostól.⁶

1 *Agricola, Georgius*: Tizenkét könyv a Bányászatról és kohászatról. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest, 1985. 38.

2 *Kiss Tamás*: A Várpalotai Szénbányák története. Veszprémi Szénbányák, Veszprém, 1990. 15.

3 Emlékezés a várpalotai szénbányászatra. Bánta Bt.-OMBKE Veszprémi Szervezete, Veszprém, 1997. 15.

4 Egyesületünk évtizede. Szerk.: *Petrovics László*. Várpalotai Bányászahagyományok Ápolásáért Egyesület, Várpalota, 2007. 5.

5 Emlékezés... 10.

6 *Petrovics László*: A várpalotai bányásszakszervezet kulturális érdekképviselője történetéből. Várpalotai Bányász Nyugdíjas Szakszervezet és Klub-Bányász Hagyományok Ápolásáért Egyesület. Várpalota, 2013. 39.

Kikísérletezték és „üzemszerűen alkalmazták a második szelet művelésére alkalmas technológiát.”⁷ Az utóbbi technológiai siker Buzási János bányamérnök nevéhez fűződik. Munkásságát a *Kossuth-díj* III. fokozata elismeréssel illették. Ugyancsak „*Kossuth-díj* III. fokozat elismerésben részesült Vas László főmérnök, a vállalat példamutató műszaki vezetéséért.”⁸ A termelékenység növelése, „a fajlagos anyagfelhasználás és a nehéz fizikai munka csökkentéséhez jelentősen hozzájárult a várpalotai körülményekhez alakított saját tervezésű és gyártású pajzsbiztosító elemek általános alkalmazása”⁹ Kiemelkedő szerepe volt ebben Martinkó Mátyás igazgatónak és feltalálónak. „A Magyar Szénbányászati Tröszt 1976–77 folyamán a pajzstervezés, gyártás és értékesítés profilgazdájának a Várpalotai Szénbányákat jelölte ki.”¹⁰ A biztonságos termelőmunkát jelentősen segítette a korszerű szállítás, a saját tervezésű és gyártású diszpécserközpontok, valamint a hangostelefon-rendszer létrehozása, működtetése.¹¹ Mindezek az értékek tudatunkban, hagyományainkban, anekdotáinkban, tapasztalatainkban megmaradtak.

1906-ban megalakult a Jó Szerencsét Olvasókör, melyet a várpalotai bányamunkásság kultúra iránti igénye hozott létre. „A jegyzőkönyv tanúsága szerint mintegy 64 fő vett részt. Az alapszabály-tervezetet felolvasta a levezető elnök, Winkler Márton rk. kántortanító. Az alapszabályt egyhangúlag, észrevétel nélkül, éljenzéssel fogadták el a jelenlevők a jegyzőkönyv alapján.”¹² Winkler Márton befejező gondolatait idézem: „... Jövőbe látó reménységét, teljesedésbe menni érzi a munkásosztályt teljes békeességben testvéries összetartásban, nyugodt gondolkodásának őszinte higgadt kifejezésében az emberbaráti segítségnyújtás teljes tudatában érző művelt népet a társadalomban megillető polczra felvonulni, úgy a saját mint szeretett hazánk boldogulásában.”¹³

1931-ben Korompay igazgató így méltatta bányászait: „... mi sem bizonyítja jobban a kollektív szellemüket, mint az a lelkesedéssel fűtött igyekezet és törekvés, mellyel kultúrotthonát, a JÓ SZERENCSET OLVASÓKÖR nagytermét felépítette.”¹⁴ Elevenen élnek azok a sikerek, melyeket sok évtizedes múlttal rendelkező amatőr művészeti csoportjaink elérték. A Várpalotai Bányász Kórus elődje, a Várpalotai Iparos Dalkör 1920-ban alakult meg Vass Gyula kántortanító vezetésével. A magyar dal ápolására néhány buzgó, lelkes, magyardal-barát kezdeményezésére alakult egyesület első elnöke a Jó Szerencsét Olvasókör fölkérésére Varga Béla várpalotai segédlelkész lett, kinek jóindulata szerint „... énekesei rövidesen szép sikereket aratnak.”¹⁵ 2001-ben a *Hangversenykórus cum laude* minősítést,¹⁶ 2012-ben a *Veszprém Megye Érdemrendje* kitüntetését érdemelték ki.¹⁷

A Bányász Fúvószenekar létrejöttéhez említem, hogy Várpalotán az 1920-as években bontakozott ki a zenei élet. A kultúrát, a zenét kedvelő bányászok eldöntötték: „a mi településünkön sem hiányozhat a más bányatelepeken már működő, a közízlést szolgáló bányász fúvószenekar”.¹⁸ Munka utáni pihenőjükben a nyári estéken hangszereik megszólal-

7 Emlékezés...

8 *Petrovics László*: Örökségünk 1997–2017. Bányász hagyományok Ápolásáért Egyesület, Várpalota, 2017. 172.

9 Emlékezés... 20.

10 Emlékezés... 50.

11 Emlékezés... 54–55.

12 *Petrovics L.* 2013. 39.

13 A Jó szerencsét Olvasókör alakuló ülésének jegyzőkönyve. In *Kiss T.* 1990. 200–202.

14 *Petrovics L.* 2013. 44.

15 *Faller Jenő*: Az UNIÓ és Ipari R.T. várpalotai szénbányászatának ismertetése. Gold Nyomda, Várpalota, 1931.

16 *Petrovics L.* 2013. 197.

17 *Petrovics L.* 2013. 201.

18 Zenei élet Várpalotán. Szerk.: *Neményi László*. Várpalota, 1988. 29.

tatásával szórakoztatták magukat. „... hat szorgalmas és összetartó zenész mások kívánságát is képviselve azzal állt elő a bánya vezetőségéhez benyújtott memorandumában, hogy a létesítendő zenekar működéséhez biztosítsák a feltételeket”.¹⁹ A magvalósulás 1929-ig váratott magára, amikor a Jó Szerencsét Olvasókör vezetősége a bánya dolgozóinak tagdíjaiból 16 fúvós hangszert tudott vásárolni.²⁰ Az említett nagy hagyománnyal rendelkező együttesünket 1989-ben *Aranydiplomával*, 1999-ben Veszprém megyei *Pro Comitatu Díj* és 2009-ben *MSZOSZ Díj* elismerésben részesítették.²¹ Büszkék vagyunk arra, hogy jelenleg is működnek.

A kilenc évtizede alapított Várpalotai Bányász Sportkört 2019-ben kiemelt figyelem kísérte.

Múzeumunk létesítését – mely 2007-től a Gr. Sztáray Antal Bányászattörténeti Gyűjtemény nevet viseli – 1975-ben határozták el. Elhelyezésére a Thury-vár délnyugati szárnyának egy helyreállított részében került sor. Az egykori, „romos várrész műemléki helyreállítását a Várpalotai Szénbányák Vegyesüzem dolgozói végezték a Műemléki Felügyelőség megalégedésére. Az építési költség fedezetét a Magyar Szénbányászati Tröszt, a Várpalotai Városi Tanács, a Veszprém Megyei Múzeum Igazgatóság és a Várpalotai Szénbányák biztosították”.²² Az intézmény „... 1976. szeptember 4-én, a XXVI. Magyar Bányásznapi országos rendezvénysorozat részeként, ünnepélyes külsőségek között megnyitotta kapuit”.²³ Évtizedekben mérhető hagyományként a helyi szeptemberi bányásznapiak egyik színhelye.

A gyűjteményt lelkes műszaki dolgozók, várpalotai gyűjtők és hagyományápolók csoportja alkotta, gazdagította és ápolta. Az első helyiségben kiemelendő id. Szabó István *Kossuth-díjas* szobrász *Két generáció* című alkotása. A falra helyezett fekete márványtábla, mely méltatja a 100 éves várpalotai bányászok emlékét. Nagy Gyula grafikái és tusrajzai a fehér falakról köszönnek ránk.

A második terem kiállítóterében ismerkedhetünk a régi bányamérésnél használt műszerekkel. Hazánk területén talált ásványok, kőzetek is kiállításra kerültek. A terem közepén szemléltető makettek látványa idézi fel az egykor használt technikai vívmányokat, például Ferenc-aknatorony, a szkip-akna fémből készült kicsinyített másai, melyek gondos és ügyes kezű szakemberek, szakköri tagok munkái.

A következő teremben tanulmányozhatjuk, miként változtak a föld alatti munka technikai feltételei.

Végül, az utolsó teremben Korompay Lajos, a várpalotai bánya 1923–1939 között működő igazgatójának személyes emlékeit állították ki a rendezők. Itt található továbbá olyan okmányok, dokumentumok, fotók, emléktárgyak, zászlók, melyek a palotai bányászok sport-, kulturális és szabadidős tevékenységét örökítették meg.²⁴

Lakótelepeink, kolóniáink mindegyike magán viseli a kor építészeti stílusjegyeit. Néhány épület homlokzatán bányászjelvény is látható. A bányavállalatok lehetőségeik függvényében igyekeztek segíteni dolgozóik lakáshoz juttatását. Például: 1910-ben az Antal-bánya közelében a majorsági épület átalakításával (amit 1923-tól megismételtek) több munkáscsalád került valamivel jobb körülmények közé. Az évtizedben 120 egy szoba-konyhás

19 Uo.

20 Pl. A Várpalotai Fúvózenekar története 1929–2009. Várpalota, 2009. 17.

21 Petrovics L. 2013. 221.

22 Petrovics L. 2013. 292.

23 Kiss T. 1990. 234.

24 Várpalotai Bányászattörténeti Gyűjtemény. Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 226. sz. Budapest, 1986.

bányászlakás létesült.²⁵ Nagyszabású program keretében ebben az időszakban Alsó- és Felső-Inkám, Külső- és Felső-major, a Kálvária-domb, valamint a Szabó- és Fanni-telep beépítése követte a sort. 1935–1940 között összesen 60 kétszobás lakás épült, „ezek voltak akkor a legcsinosabb, legkedvesebb megjelenésű épületek Várpalotán”.²⁶

A bányauzem beruházásában 1949-ben, a mai Rákóczi-telepen 122 földszintes új, az akkori viszonyoknak megfelelő kertes lakások átadására került sor. Az inotai lakótelepen ugyancsak megépült 69 kertes családi ház. 1988-ig ez a folyamatosság biztosított volt. Összességében a város lakásállománya a bánya ez irányú törekvései eredményeként 2000 lakással gyarapodott!

A helyi szénbányászat megszűnésével – 1996 – megalakult a korábbi tiszteletre méltó elődök nyomdokait követő Bányász hagyományok Ápolásáért Egyesület 1997-ben. Úgy gondoltuk, tiszteletünk egyik megnyilvánulási formája: emléktáblák és emlékhelyek állítása, az örökségre emlékezés. Hirdetjük és teszünk is érte, önkéntesen, térítésmentesen, sok esetben adakozással, hittel és lelkesedéssel. Megemlékezéssel egybekötve emléktáblával láttuk el a Kálvária-kolónia egyik épületét, az egykori munkásszállóból lett vállalati központ homlokzatát, és a Jó Szerencsét Olvasókör egykori épületét, és legutóbb 2018. szeptember 6-án, a Jó szerencsét Művelődési Központ főhomlokzatát. Emlékjelet állítottunk Rákóczi-telepen.²⁷ A bányászserencsétlenségben elhunytak tiszteletére emlékfalat létesítettünk a Thury-várban, a bányászattörténeti gyűjtemény első, ún. fogadótermében.

Kezdeményezői és folytatói vagyunk a Múzeumok Éjszakája várpalotai eseményeinek immár több éve. Jelentős számú – alkalmanként több száz – érdeklődőt fogadtunk, estétől éjszakába nyúlóan, akik helyi, megyei és tágabb környezetünkből látogatnak Várpalotára a hangulatos és rendhagyó eseményre a Thury-várban található gr. Sztáray Antalról elnevezett bányászattörténeti gyűjteménybe. Programkínálatunkat évente változó témakörökkel, előadásokkal és egyesületünk tagjaiból választott, felkészült előadókkal színesítjük.²⁸ Az előadások és látványok közepette az érdeklődők megismerkedhetnek a bányászviseléssel, egyenruhával, munkaruházattal, bányászdalokkal, műszaki és kulturális értékekkel. Egyik kollégánk egykori földalatti villanyszerelő korhű öltözetével számos érdeklődőt kíváncsivá tett. Az önkéntes hölgyek, a nyugdíjas klub és szakszervezet tagjai pedig hagymás és paprikás zsíros kenyérral kínálták a vendégeket, emlékeztetve őket az egykori *bányászszendvics*re. A finom falatokat a jelenlévők nem egy esetben repeta fogyasztásával díjazták. A vállalkozó szelleműek pedig a látottakról, hallottakról és a gyűjteményről a Városszépítő Egyesület tagjainak csoportja gondozásában összeállított szellemi totót böngészhették és válaszolhatták meg. A helyszínen helytörténeti bányászkiötetek bemutatása mellett vásárlási lehetőséget is biztosítunk az érdeklődők részére. A rendezvényeket a késő esti órákban bányászanekdoták, humoros történetek felidézésével zárjuk.

A felsoroltak jó alkalmak arra, hogy régi munkatársak találkozzanak, felidézzék az elmúlt évtizedek emlékeit. Jó alkalom arra is, hogy a ma élők ne feledjék egy ősi szakma helyi tanúságtevőit, mindazokat, akik nyomot hagytak a város fennmaradásában.

Az egyesület megalakulása 10., majd a 20. évi jubileuma emlékére kiadványt²⁹ is megjelentettünk. Bennük megőriztük a bányász hagyományokkal foglalkozók körében országosan is ismert Jó Szerencsét Művelődési Központot, egykor a helyi közművelődés és

25 Kiss T. 1990. 223.

26 Kiss T. 1990. 224.

27 Egyesületünk évtizede... 49.

28 Bányamunkás 101. évf. 2014. 3–4. sz. 9.

29 Petrovics L. 2017. 208.

kultúráközvetítés zászlóshajójának emlékét, egyben az 1997-ben alakult egyesületünk „bölcsőjét”.

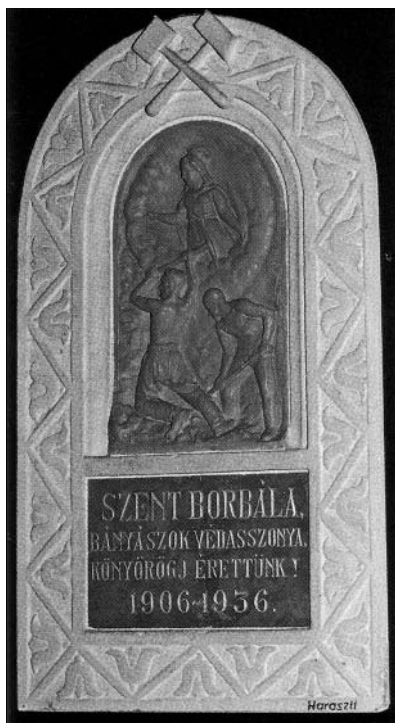
Az intézményben emlékeztetéseink sokunk számára a dr. Faller Jenő,³⁰ a Korompay Lajos³¹ és az SII. akna üzembe helyezése³² tiszteletére szervezett évfordulós megemlékezések, kiállítások, melyeket a szakma igen nagyra becsült. Rangos eseménnyé vált a BDSZ és az OMBKE által szervezett, „Jó szerencsét!” köszöntés bevezetésének jubileuma alkalmából évenkénti megemlékezés Várpalotán, amely immár 24 éve gyakorlat. Helyszínül az 1958-ban átadott névazonos intézmény szolgál. Ehhez egyesületünk tagjai és az említett bölcsőintézmény ötletekkel, segítséggel, javaslataival az első öt esztendőben eredményesen hozzájárult.³³

Pénzügyi forrásokban és eszközállományban nem bővelkedünk. Ezért permanensen keressük az együttműködés szálait más szervezetekkel és természetes személyekkel is. Ered-

ményes a kapcsolatunk a várpalotai Bányász Nyugdíjas Szakszervezettel és Klubbal, valamint a Rákóczi-telepi Baráti Körrel. Jó partneri viszonyt ápolunk Várpalota Város Önkormányzati Képviselőtestületével. Az országos feladatkörrel bíró Bányász Kulturális Szövetséghez is tartozunk, remélve, hogy igyekezetünk, elhivatottságunk hozzájárulhat fennmaradásához.

Mindezek az események a média érdeklődését is felkeltik, a történéseket közvetítik. Így azok általuk széles nyilvánosságot nyernek. A visszajelzések pedig megerősítik további munkásságunkat.

A 2017. évben az egyesület megalakulása 20 éves jubileumát ünnepeltük. Gazdag programkínálatunkból kiemelhető az *Örökségünk* címmel megjelent kötetünk. A benne közölt tanulmányok folytatását képezik a szerző azon törekvésének, hogy a múlt és közelmúlt, valamint napjaink történéseit, eseményeit a bányász hagyományok témaköréből merítve megörökítse és közkinccsé tegye.³⁴ Dr. Horn János, több bányász témájú kötet szerzője és szerkesztője így méltatta a kötetet: „*Példaértékű a könyv a bányászok nagy családjának is, mert követhető utat mutat be, hogy egy olyan bányavidék, amely 1966-ban befejezte a széntermelést, milyen sikeresen tudta és tudja a bányász hagyományok ápolást folytatni.*” A várpalotai könyvbemutatót bensőséges légkörben a bányászok és tüzérek védőszentje, Szent Borbála tiszteletére december 4-én tartották meg. „*Összességében a 208 oldal, a benne szerepeltetett több mint 300 valós személy olyan*

Szent Borbála-mellékoltár a várpalotai római katolikus templomban

30 Petrovics László: Kamarakiállítás dr. Faller Jenő emlékére Várpalotán. Bányászati és Kohászati Lapok-Bányászat 127. évf. 1994. 6. sz. 722-725.

31 Petrovics László: Megemlékezés és kamarakiállítás Korompay Lajos (1882-1968) aranyokleveles bányamérnökről Várpalotán. Bányászati és Kohászati Lapok-Bányászat 130. évf. 1997. 1. sz. 75-76.

32 K. L.: Több, mint kiállítás. Várpalotai Újság II. évf. 1997. 19. sz. 4.

33 Petrovics L. 2013. 265.

34 P. Forgács Zsuzsanna: Várpalotai bányász hagyományok. Kézirat. Várpalota, 2017.

kordokumentum, amelyet az utódok emlékezete is megőriz, sőt forrásmunkául szolgál más kutatásokhoz.”³⁵ A kötet folytatása az *Egyesületünk évtizede, 1997–2007* címmel megjelent forrásmunkánknak.

A fenti írásból remélhetőleg kiderül, munkánk mérhető, értékelhető. A hagyományapólast következetesen folytatjuk. Szeretnénk elérni folyamatosságunkat a következő évtizedekre is. Legfőképpen azért, hogy évtizedek múlva is legyen összetartó erőnk, és tagjaink találkozóinkon *Jó szerencsét!* köszöntéssel üdvözöljék egymást.

Petrovics László

Az esztergomi Búbánat-völgy tavai

A Búbánat-völgy a Visegrádi-hegység legnyugatibb részéhez tartozó Hosszú-hegy (266 m) és Szamár-hegy (306,9 m) között húzódik. A két hegy harmadidőszaki vulkánok maradványa, kőzetanyaguk andezit és dácit. A völgy korábbi századok során mocsaras, vizes terület volt. A Szamár-hegy és a Búbánat-völgy ma Esztergom északi városrészének belterülete.

Nevét a monda azzal magyarázza, hogy a török időkben Esztergom és Pilismarót között egy menekülő szekértábor férfi tagjait a törökök lemészárolták. A nőket és a gyerekeket rabláncon elhurcolták. A Búbánat-völgy neve azóta emlékeztet erre a szörnyű eseményre.

Környéke évszázadok óta lakott terület volt. A rómaiak Esztergom környékére Kr. u. 41–54 között, Pannónia megszállásának harmadik szakaszában érkeztek Claudius császár uralkodása idején. A limes itt húzódott, amelyet Kr. u. 96–117 között Traianus császár kezdett kiépíteni (Azaum–Almásfűzitő, Crumerum–Nyergesújfalu, Solva–Esztergom). Erre haladt a nagy hadi út is. Maradványait megtalálhatjuk a Búbánat-völgy és Basaharc között, valamint a Hideglelős-keresztől e két irányba levezető hegyoldalon.¹ A Hideglelős-kereszt csúcsról a Búbánat-völgybe egy máig használatos római kori szerpentin út vezetett le. Constantinus és Valentinianus császárok uralkodása alatt, Kr. u. 312–375 között létesült több erőd, köztük az esztergomi Hideglelős-kerestnél lévő, a pilismaróti Homoki szőlők-dűlőben levő kis erőd.² A XIII. században a Búbánat-völgy mellett létezett egy Zamárd (Szamárd) nevű település. A későbbi századokban a terület főként az esztergomi érsekség tulajdonában volt. Közelében állt Ákospalotája, amely 1288 előtt az Ákos nemzetség birtoka volt. Később Kanizsai János érseknek, Zsigmond birodalmi főkancellárjának a tulajdonába került. A XV. században Vitéz János, majd Bakócz Tamás épített nyaralót, amit vadaskerttel vett körül. A török korban mind Zamárd település, mind Ákospalotája elpusztult, de Zamárd neve feltételezhetően a Szamár-hegy nevében tovább él.

Irodalmunkban is megjelenik a Búbánat-völgy. A *Nyugat* íróinak vezéralakja, legnagyobb költőink egyike, Babits Mihály a Szamár-hegy közelében fekvő előhegyi házában töltötte a nyarakat. Ez a táj adott ihletett számos versének. Török Sophie,³ a költő felesége erről így ír: „A költőt nem nyomják a fizikai törvények parancsai, felelőtlenül csaponghat.

35 Uo

1 Zolnay László: A középkori Esztergom. Gondolat, Budapest, 1983. 17–25.

2 Pifkó Péter–Zachar Anna: Esztergom helytörténeti kronológiája kezdetektől 1950-ig. Esztergom, 2000. 27.

3 Török Sophie: Török Sophie Babits Mihályról... most én vagyok hang helyetted... Palatinus, Budapest, 2000. 112–113.